

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1. Қаржы тәуекелін басқару теориясы	
1.1. Тәуекел мәні, мазмұны және түрлері.....	5
1.2. Кәсіпорынның қызметінің тәуекелін бағалау және талдау әдістері.....	10
1.3. Тәуекел менеджментінің мәні мен мазмұны.....	15
1.4. Қаржылық тәуекелді төмендету тәсілдері.....	19
2. «Қазақтелеком» АҚ фирмалық қаржылық тәуекелін талдау	
2.1. Кәсіпорын қызметін қаржылық талдау.....	23
2.2. Кәсіпорындағы қаржы тәуекелін басқару жүйесін талдау.....	31
3. Кәсіпорындағы қаржы тәуекелін басқару жүйесін жетілдіру.....	37
Қорытынды.....	41
Қолданылған әдебиеттер.....	42
Қосымшалар	

Кіріспе

Нарықтық экономика жағдайында тәуекел – бұл кәсіпкерліктің маңызды элементі. Тәуекел адамдардың қабылдайтын шешімдерінің дұрыс нәтижелілігіне әсер ететін көптеген шарттар және факторлармен байланысты қызметтердің кез келген түрлеріне тән. Тарихи тәжірибе көрсеткен нәтижелерге жетпеу тәуекелі тауарлы-ақшалай қатынастар және шаруашылық айналым қатысушыларының бәсекелестігі жалпылығында көрінетіндігін көрсетеді. Сондықтан капиталдық қатынастардың пайда болуы және дамуымен байланысты тәуекелдің түрлі теориялары пайда болады, ал экономикалық теорияның классиктері шаруашылық қызметтегі тәуекел мәселелерін зерттеуге көңіл бөледі.

Тәуекелсіз кәсіпкерлік болмайды. Ең көп табысты жоғары тәуекелді нарықтық операциялар әкеледі. Алайда барлық жерде шек керек. Тәуекел міндетті түрде максималды жіберілетін шекке дейін есептелуі тиіс.

Өз нарықтық қызметте қате жіберуден қорықпау өте маңызды, өйткені олардан ешкім сақтандырылмаған, ең маңыздысы - қателіктерді қайталамау. Менеджер міндеті нарықта тік бұрыштыстарды жұмсарту үшін қосымша мүлкіліктерді алдын ала ескеруге бағытталады. Менеджменттің басты мақсаты, әсіресе Қазақстанның бүтінгі жағдайында, ең қиын жағдайларда табыстың тек аз ғана төмендеуі болуы мүмкін, бірақ банкрот туралы сөз болмауы тиіс. Сондықтан әрқашан тәуекелді басқаруды әрқашан жетілдіруге ерекше назар аударылады, яғни тәуекел-менеджментін жетілдіру.

Нарықтық экономика жағдайында өндірушілер, сатушылар және сатып алушылар бәсекелестік жағдайында өздері, яғни өз үрей және тәуекел жағдайында қызмет етеді. Сондықтан олардың қаржылық болашағы көбінесе аз болжанады. Тәуекел-менеджментті тәуекелді бағалау, бизнесте пайда болатын қаржылық қатынастар және тәуекелді басқару жүйесі болып табылады. Белгілі бір дәрежеде тәуекел жағдайы болуын болжамдауға және тәуекел дәрежесін уақытылы төмендету шараларын қабылдауға мүлкіндік беретін түрлі тәсілдер қолдана отырып, тәуекелді басқаруға болады.

Тәуекел мөлшеріне және дәрежесіне стратегия және қаржылық менеджмент әдістерімен жүзеге асырылатын қаржылық механизм арқылы нақты әсер етуге болады. Бұл тәуекелді басқарудың өзіндік механизмі тәуекел-менеджментті болып табылады. Тәуекел-менеджменттің негізі тәуекелді анықтау және төмендету бойынша ұйымдастырушылық жұмыстар болып табылады.

Бұл курстық жұмыстың негізгі мақсаты – қаржылық тәуекелдің мәнін толығырақ ашып, нақты кәсіпорын мысалында қаржы тәуекелін басқару жүйесін талдау және оның жетілдірілуі мен оны жетілдіру бойынша ұсыныстар беру.

Курстық жұмыс үш бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімінде қаржы тәуекелін басқару теориясы, яғни тәуекел түрлері, оны бағалау әдістері, тәуекел-менеджменттің мазмұны, тәуекелді төмендету тәсілдері жазылған.

Екінші бөлімінде нарықтық экономика жағдайында кәсіпорын мысалы ретінде «Қазақтелеком» акционерлік қоғамының фискалды алынып, қаржылық жағдайы, қаржылық тәуекелді басқару жүйесі талданады.

Үшінші бөлімінде қаржылық тәуекелді басқару жүйесі жетілдіру туралы сөз болады.

1. Қаржы тәуекелін басқару теориясы
- 1.1. Тәуекел мәні, мазмұны және түрлері

Тәуекел табиғаттың түрлі құбылыстары және қоғамның қызмет түрлерінің ерекшелігінен туындайтын мүмкін болатын жоғалтулар қаупімен түсіндіріледі.

Экономикалық категория ретінде тәуекел өзімен бірге болуы мүмкін немесе болмауы да мүмкін жағдайларды ұсынады. Мұндай жағдайдың туындауы салдарынан келесідей үш экономикалық нәтиже болуы мүмкін: жағымсыз (ұтыссыз, зиян, шығын), нольдік, жағымды (ұтыс, пайда, табыс).

Тәуекелді басқаруға болады, яғни тәуекелдік жағдай туындауын белгілі бір шекте болжалдау және тәуекел дәрежесін төмендету үшін шаралар қабылдауға мүмкіндік беретін түрлі шаралар қолдануға болады.

Көбінесе тәуекелді басқаруды ұйымдастыру тиімділігі тәуекелдің сыныпталмасына тәуелді.

Мүмкін болатын нәтижеге (тәуекелдік жағдайдың нәтижесіне) байланысты тәуекелдер екі үлкен топқа бөліне болады: таза және спекулятивтік.

Таза тәуекелдер жағымсыз немесе нольдік нәтиже алуға мүмкіндік береді. Бұл тәуекел түрлеріне келесілер жатады: табиғи, экологиялық, саясаттық, транспорттық және коммерциялық тәуекелдер бөлімі (мүлкітік, өндірістік, саудалық).

Спекулятивтік тәуекелдер жағымды да, жағымсыз да нәтиже алу мүмкіндігімен сипатталады. Бұл тәуекел түрлеріне коммерциялық тәуекелдер бөлімі болып табылатын қаржы тәуекелдері жатады.

Құрстық жұмыс тақырыбы қаржы тәуекелімен байланысты болғандықтан қаржы тәуекеліне тереңірек тоқталамыз.

Қаржы тәуекелі кәсіпорын қаржылық институттармен (банктер, қаржылық, инвестициялық, сақтандыру компаниялары, биржалар және т.б.) қатынасы процесінде пайда болады.

Қаржы тәуекелінің туындау себептері – инфляциялық факторлар,

банктің есептік мөлшерлемелерінің өсуі, бағалы қағаздар құнының төмендеуі және т.б.

Қаржы тәуекелдері екі түрге бөлінеді:

- 1) ақшаның сатып алу қабілеттілігімен байланысты тәуекелдер;
- 2) капитал салымдарымен байланысты тәуекелдер (инвестициялық тәуекелдер).

Ақшаның сатып алу қабілеттілігімен байланысты тәуекелдерге тәуекелдердің келесі түрлері жатады: инфляциялық және дефляциялық тәуекелдер, валюталық тәуекелдер, өтімділік тәуекелі.

Инфляция ақшаның құнсыздануы болып табылады, бағалар өседі. Дефляция – инфляцияға кері процесс, ол бағалардың төмендеуінен және соған сәйкес ақшаның сатып алу қабілетінің жоғарылауынан көрінеді.

Инфляциялық тәуекел – инфляция өсімі кезінде нақты сатып алу қабілеттілігі көзқарасынан өсуден кері алынатын ақшалай табыстар тез құнсыздануындағы тәуекел. Мұндай жағдайда кәсіпкер нақты шығыстарға тап болады.

Дефляциялық тәуекел – дефляция өсімі кезінде бағалар деңгейі төмендейді, кәсіпкерліктің экономикалық жағдайы нашарлайды табыс төмендейді.

Валюталық тәуекелдер сыртқы экономикалық, несиелік және басқа да валюталық операцияларды жүргізу кезінде бір шетелдік валюта бағамының басқа валюта бағамына қатынасының өзгеруімен байланысты валюталық жоғалту қаупімен түсіндіріледі.

Өтімділік тәуекелі – тұтынушылық құнының және сапалық бағамның өзгерісі себебінен бағалы қағаздар немесе басқа да тауарларды өткізу кезіндегі мүмкін болатын жоғалтулармен байланысты тәуекелдер.

Инвестициялық тәуекелдер келесі ішкі жүйелік тәуекелдерді қамтиды:

- 1) жіберіліп қойған пайда тәуекелі;
- 2) табыстылықтың төмендеу тәуекелі;
- 3) тікелей қаржылық жоғалтулар тәуекелі.

Жиберілім қайған кайда тәуекелі – белгілі бір шараларды (мысалы, сақтандыру, жергірлеу, инвестициялау т.с.с.) іске асырмау нәтижесінде жаңама (қосымша) қаржылық зиянның (алынбаған табыс) туындау тәуекелі.

Табыстылықтың төмендеу тәуекелі портфельдік инвестициялар, салымдар және несиелер бойынша дивидендтер және пайыздар мөлшерінің төмендеу нәтижесінде туындауы мүмкін.

Портфельдік инвестициялар инвестициялық портфельдің пайда болуымен байланысты және бағалы қағаздар және басқа активтерді сатып алумен түсіндіріледі. «Портфельдік» термині итальян сөзінен «Porte foglio» шығып, инвесторда бар бағалы қағаздардың жиынтығын білдіреді.

Табыстылықтың төмендеу тәуекелі келесідей тәуекел түрлерінен тұрады: пайыздық тәуекелдер және несиелік тәуекелдер.

Пайыздық тәуекелдерге тартылған қаражаттар бойынша төленетін пайыздық мөлшерлемелер ұсынылған несиелер бойынша мөлшерлемелерден жоғары болып кетуі нәтижесіндегі коммерциялық банкттердің, несиелік мекемелердің, инвестициялық институттардың жоғалту қауіптері жатады. Пайыздық тәуекелдерге сонымен қатар акциялар бойынша дивидендтердің, облигациялар, сертификаттар және басқа бағалы қағаздар нарығындағы пайыздық мөлшерлемелердің өзгерісімен байланысты инвесторлар жоғалтулар тәуекелі жатады.

Пайыздың нарықтық мөлшерлемесінің есімі бағалы қағаздардың бағамдық құнының төмендеуіне алып келеді, әсіресе тұрақты пайызды облигацияларға қатысты. Пайыздың жоғарылауы салдарынан төмен тұрақты пайыз бойынша шығарылған және шығару шарттары бойынша эмитентке жедел қайта қабылданытын бағалы қағаздардың массалық алынып тасталуының бағалатуы мүмкін. Тұрақтандырылған дәрежемен салыстырғанда орташа нарықтық пайыздың өсуі кезінде тұрақты пайыздық орта мерзімді және ұзақ мерзімді бағалы қағаздарға өз қаражатын салған инвестор пайыздық тәуекелге ұшырауы мүмкін. Басқаша айтқанда, инвестор пайыздың жоғарылауы есебінен табыстар өсімін ала алатын еді, бірақ

жоғарыда көрсетілгендерге салынған өз қаражаттарын босата алмайды.

Тұрақтандырылған деңгеймен салыстырғандағы орташа нарықтық пайыздың төмендеуі кезінде тұрақты пайызды орта мерзімді және ұзақ мерзімді бағалы қағаздарды айналысқа шығарған эмитент пайыздық тәуекелге ұшырауы мүмкін. Басқаша айтқанда, эмитент нарықтан төмен пайызды қаражаттар тарта алатын еді, бірақ ол өзі шығарған бағалы қағаздармен байланысты.

Тәуекелдің бұл түрі инфляция жағдайында пайыздық мөлшерлемелердің тез өсуі кезінде қысқа мерзімді бағалы қағаздар үшін де мән береді.

Несиелік тәуекел – қарыз алушының негізгі қарыз және несиелерге жататын пайыздардың төлемей қалу қаупі. Несиелік тәуекелге сонымен қатар қарыздық бағалы қағаздар шығарған эмитент қағаздар бойынша пайыздар немесе қарыздың негізгі сомасын төлей алмайтын жағдай да жатады.

Сонымен қатар несиелік тәуекел тікелей қаржылық жоғалтулар түрлілігі болуы мүмкін.

Тікелей қаржылық жоғалтулар тәуекелі келесі түрлерін қамтиды: біржалық тәуекел, селективтік тәуекел, бақыроттық тәуекел, сонымен қатар несиелік тәуекел.

Біржалық тәуекелдер өзімен бірге біржалық мәмілелерден жоғалту қаупін ұсынады. Бұл тәуекелдерге келесілер жатады: коммерциялық мәмілелер бойынша төлемеу тәуекелі, брокерлік фирманың комиссиялық сыйақы төлемеу тәуекелі және т.б.

Селективтік тәуекелдер (латын тілінен selectio – таңдау, сұрыптау) – инвестициялық портфель қалыптастырудағы басқа бағалы қағаздармен салыстырғанда инвестициялау үшін бағалы қағаздардың түрін, капитал салымының әдісін дұрыс емес таңдау тәуекелі.

Банкроттық тәуекелі өзімен бірге капитал салымының әдісін дұрыс емес таңдау, кәсіпкердің меншікті капиталын толық жоғалту және өзіне алған

міндеттемелер бойынша есептесе алмау нәтижесінде туындайтын қауіпті ұсынады. Нәтижесінде кәсіпкер банкротқа ұшырайды.

Қаржы тәуекелі өзімен бірге уақыт функциясын ұсынады. Берілген қаржылық актив немесе капитал салымының түрі үшін тәуекел деңгейі уақыт бойында жоғарылайды. Мысалы, импорттаушының шығыстары бүтінгі күнде контрактіге отырған кезден, уақыттан мәміле бойынша төлем мерзіміне дейінгі уақытқа байланысты, себебі ұлттық валютаға шетел валютасының бағамының қатынасы өсуде (9,645).

Шетелдік тәжірибеде капитал салымы тәуекелін саналы анықтау әдісі ретінде ықтималдық теориясы ұсынылады.

Бұл әдіс инвестициялық жобаның өткен мерзімдегі нәтижелермен байланысты ықтималды болжауға ақшалай ағындарын нақты анықтауға мүмкіндік береді. Егер капитал салымы жобасы бірінші мерзімде қабылданатын болса, онда келесі мерзімдерде ол қабылдануы мүмкін.

Егер түрлі мерзімдердегі ақша ағындары бір-бірінен тәуелсіз болатын болса, онда әр уақыт мерзімі үшін ақша ағындарының нәтижелерін ықтималды орналастыруды анықтау қажет.

Түрлі мерзімдердегі ақша ағындары арасында байланыс болған жағдайда бұл тәуелділікті қабылдап, оның негізінде келешектегі жағдай қалай болатынын елестетіп көруге болады.

1.2. Кәсіпорынның қызметінің тәуекелін бағалау және талдау әдістері

Кез келген қаржылық немесе шаруашылық операциялардың тиімділігі мен онымен бірге болатын тәуекел деңгейі бір-бірімен байланысты. Тәуекел факторын есептемей толық инвестициялық талдау жүргізу мүмкін емес. Сондықтан тәуекел деңгейін бағалай және оның нақты операция табыстылығының деңгейімен байланыстылығын бағалай біту қажет.

Тәуекелдің мәні мен түріне тәуелсіз кәсіпкерліктің негізгі мақсатына – салынған капиталдан табыс алуға – тәуекелді анықтау сәйкес келеді.

Төмен табыс табу немесе шығыстарға ұшырау ықтималдылығы қаншалықты жоғары болса, соншалықты жоба тәуекелді болатыны белгілі. Капиталды салу мүмкін нұсқауларды таңдау кезінде жиі «бұл жобаның тәуекелі төменірек сияқты» дегендей абстрактілік пайымдаулармен шектеледі. Алайда, көбінесе тәуекел деңгейін нақты анықтауға болады, сонымен қатар осы тәуекелге сәйкес келетін, ұшырылатын жобаның табыстылық деңгейін де анықтауға болады. Алынған нәтижелерге сүйене отырып, салыпшы оған тиімді ақша салыптын таңдай алады, сонымен қатар мүмкін болатын тәуекел деңгейін де төмендете алады.

Тәуекелдің жоғары, орташа немесе төмен деңгейлерін ажыратады. Тәуекелдің көлемін (не деңгейін) екі критерий арқылы өлшенеді (бағаланады): орташа ауытқу мәнімен (дисперсия) және мүмкін болатын нәтижелерді өзгермелілігімен (вариация).

Сонымен бірге тәуекелдің орташа күтілетін мәні мүмкін болатын нәтижелерді де бағалайды. Ауытқу орташа күтілетін мәнің орташа көлемнен ауытқу өлшемі мен деңгейін көрсетеді.

Кәсіпорынның қаржылық тәуекелін бағалаудың дисперсия өзімен бірге тәуекелді салымдардың орташа күтілетін салымдардан нақты қаржылық нәтижелердің квадраттық ауытқулардың орташа салмақты көлемін ұсынады:

$$\sigma^2 = \sum (x - \bar{x})^2 / n,$$

мұндағы σ^2 - дисперсия;

$\bar{x}$ – қаржы ресурстарының салымының әр жағдайы үшін күтілетін мәні;

x – қаржылық тәуекелдің орташа болжамды мәні;

n – қаржы ресурстарының салымдарының саны (жілігі).

Дисперсия қаржылық тәуекелдің жілігінің абсолютті тербелісін сипаттайды, ал тербелістің салыстырмалы дәрежесін вариация коэффициенті көрсетеді. Ол келесі формуламен анықталады:

$$v = \sigma/x \cdot 100,$$

мұндағы v – вариация коэффициенті;

σ – орташа квадраттық ауытқу;

x – қаржылық тәуекелдің орташа болжамды мәні.

Вариация коэффициенті 1-ден 100%-ға дейін өзгеруі мүмкін. Вариация коэффициенті қаншалықты жоғары болады, соншалықты тербеліс күшті. Вариация коэффициентінің түрлі мәндеріне келесідей сапалы баға бекітілген: 10%-ға дейін – салымдардың төмен тербелісі; 10-25% - қаржылық тәуекелдің орташа тербелісі; 25%-дан жоғары – қаржылық тәуекелдің жоғары тербелісі.

Дисперсия мен вариацияны қолданған кезде тәуекелдің қаржылық нәтижені алудың математикалық ықтималдылығы бар екенін ескеру қажет. Бұл ықтималдылық субъективті эксперттік жолмен немесе объективті қаржылық тәуекелдің деңгейін математикалық есептеу негізінде анықтауға болады.

Кәсіпорынның тәуекелдерін бағалаудың негізгі әдістері болып статистикалық әдістер есептеледі. Олардың ішіндегі перспективалы әдіс қаржылық тәуекелдерді факторлық талдау (факторлық жүйе моделін қолдану) болып табылады. Мысалы, диверсификацияланған инвестициялық тәуекелді инвестиция объектісінің даму перспективаларының бар-жоқтығы бойынша, бәсекелестік деңгейі, тапсырыстар саны, келісілген шарттар саны бойынша, ал диверсификацияланбаған – несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелер, инфляциялық күтімілер, ел экономикасында дамуының жалпы беталыстары бойынша бағаланады.

Қаржылық тәуекелді бағалаудың басқа да аналитикалық әдістері кеңінен қолданылады. Іскерлік белсенділік, қаржылық тұрақтылық коэффициенттері

есептеледі, банкроттылыққа ұшырау ықтималдылығы анықталады, жалпы қаржылық даму деңгейі бағданады.

Тәуекел деңгейінің түрлі салыстырмалы сипаттамалары жасалып, рейтингтер анықталады.

Тәуекелді бағалаудың перспективалы әдісі модельдеу болып табылады. Бұл әдістің негізгі қиындағы нақты жағдайларға байланысты модельді дұрыс таңдау. Модельдер қаржылық тәуекел ықтималдылығын бағалап, нақты жағдайды болжамауға мүмкіндік береді.

Тәжірибеде тәуекелдерді бағалауда аналогиялар әдісі қолданылады. Қаржы менеджерлері, мамандар түрлі шығарылымдар немесе басқа кәсіпорындар тәжірибесі негізінде белгілі бір жағдайлардың болуы, қаржылық нәтижелер алу ықтималдылығын, қаржылық тәуекел деңгейін анықтайды. Осы әдіс негізінде көптеген кәсіпорындардың тактикасы мен стратегиясы құрылады. Бірақ әр кәсіпорынның өзіндік кадрлік, шығарылым және салалық сипаттағы ерекшеліктері бар екенін ескеру қажет.

Тәуекелді бағалаудың негізгі әдісі кәсіпорынның қаржылық жағдайын кешенді талдау, оның қаржылық тұрақтылығы пен төлемқабілеттілігін талдау болып табылады.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайын стресс-талдау кеңінен тараған. Оның мақсаты – кәсіпорынның балансы мен қаржылық нәтижелер және оларды қолдану туралы есебі негізінде жалпы қаржылық жағдайын және даму динамикасын бағалау. Мұнда қаражаттарды (активтерді) орналастыру мен қолдануына, олардың көздеріне (меншікті капитал мен міндеттемелер, яғни пассивтер) назар аударылады.

Қаржылық жағдай тұрақтылығының баланстық моделі кеңінен танымал. Бұл модель негізінде қаржылық тәуекел облысы анықталады және кәсіпорынның қаржылық тұрақтылық деңгейі талданады.

$$\Phi + З + Дс = Ис + Кт + К + Р,$$

мұндағы Φ – негізгі құралдар немесе басқа айналымнан тыс активтер;

$З$ – зағастар мен шығыстар;

Дс – ақшалай қаражаттар, қысқа мерзімді қаржылық салымдар, дебиторлық қарыздар және басқа активтер;

Ис – меншікті қаражаттар көздері;

Кт – орташа, ұзақ мерзімді несиелер және қарыздық қаражаттар;

К – қысқа мерзімді несиелер;

Р – кредиторлық қарыздыр.

Қаржылық тәуекелді бағалау үшін қаржылық тәуекел ықтималдылығын сипаттауға мүмкіндік беретін коэффициенттерді (мультипликаторлар) есептеуде негізделетін мультипликативті әдісті қолдануға болады. Белгілі көрсеткіштерді (коэффициенттерді) есептеу есеп берудің белгілі баптары арасындағы қатынасын анықтауда негізделеді.

Кәсіпорынның қаржылық тәуекелін компьютерлік имитациясы перспективалы болып табылады. Қазіргі кезде тәуекелді бағалау бойынша дайын бағдарламалар, өнімдер жиынтығы жасалған. Әр кәсіпорынның қаржылық тәуекелді жекеше модельдеу мүмкіндіктері бар.

Қаржылық жағдайды болжамдау қаржылық тәуекел ықтималдылығын анықтауға, болашақта кәсіпорынның даму перспективасын айқындауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге болжамдау қаржылық талдау мен жоспарлауға сүйенеді.

Қаржы тәуекелінің сыртқы белгілері келесілер: міндеттемелерді орындалмау, төлемдерді тоқтату, салықтарды төлеу мерзімдерінің кешіктірілуі, өндірістік, коммерциялық дәстүрлі байланыстардың бұзылуы. Ішкі белгілері: өндірістің тоқтап қалуы, өткізу көлемінің төмендеуі, жұмысшылардың қызметтен босатылуы, мерзімі өтіп кеткен кредиторлық қарыздың жоғары үлесі, қаржы-шаруашылық қызмет нәтижелерінің төмен көрсеткіштері, қаржыландыру көздері ретінде қарыздық қаражаттарды қолдану үлесінің жоғарышылығы.

Кәсіпорынның тәуекелін бағалау үшін рейтингтік әдіс қолданылуы мүмкін. Оның мәні: негізгі көрсеткіштер корреляциялық-регрессиялық талдау көмегімен топтастырылады. Кейін кәсіпорынның expertтік өлшем

бойынша белгілі көрсеткіштердің орта салмақты рейтинг мәні (орны) ретінде есептелетін интегралды рейтингі анықталады. Келесі кезеңде кәсіпорындардың талданатын топтарындағы тәуекел деңгейі бойынша әр кәсіпорынның интегралды рейтинг мәні есептеледі. Рейтингде бірінші орынды экономикалық потенциалы жоғары және төмен деңгейлі тәуекелді кәсіпорын алады.

Кәсіпорынның экономикалық қызметінің тәуекелін сапалы бағалау төмендегілерді қарастырады:

- тәуекел факторларын анықтау;
- тәуекел туындайтын жағдайларды талдау;
- тәуекелдердің потенциалды облысын анықтау.

Әр кәсіпорында жіберілетін тәуекелдің облысын анықтау қажет. Тәуекел облысы – жалпы жоғалтулар бекітілген тәуекелдің шекті мәнінен аспайтын мүлдік болатын жоғалтулардың кейбір зонасы.

Тәуекел әлеміне (зона) салалар ерекшеліктері, халық шаруашылығының құрылымдық қайта құру жағдайында сала жағдайының өзгерісі, өндірістің мерзімдік сипаты, капитал айналымдылығының жылдамдығы, өндірілетін өнім диверсификация мүлдікдігі, клиенттер мен жабдықтаушылар диверсификациясы, әлемдік нарыққа шығу мүлдікдігі әсер етеді.

Саланың арнайы тәуекелдерін ескеру қажет. Тәуекелдің келесі облыстары бар:

- тәуекелсіз зона;
- минималды тәуекел облысы;
- жоғары тәуекел облысы;
- критикалық тәуекел облысы;
- жіберуге болмайтын тәуекел облысы.

1.3. Тәуекел менеджментінің мәнi мен мазмұны

Тәуекел менеджменті кәсіпкерлік қызметінің сферасы сақтандыру нарығы болып табылады. Сақтандыру нарығы – сақтандыру бойынша экономикалық қатынастардың пайда болу сферасы. Сақтандыру нарығы сақтандыру компанияларымен (қоғамдары) және мемлекеттік емес зейнетақы қорларымен азаматтарға және шаруашылық жүргізуші субъектілеріне ұсынылатын сақтандыру қызметтері сауда-саттық объектісі болып табылатын ақшалай қатынастар сферасымен түсіндіріледі.

Тәуекел-менеджменті тәуекелді басқару және экономикалық, нақтырақ айтқанда, осы басқару процессінде туындайтын қаржылық қатынастарды басқару жүйесі болып табылады.

Тәуекел-менеджменті Басқарудың стратегиясы мен тактикасынан тұрады.

Басқару стратегиясы ирйылған мақсаттарға жету үшін қараматтарды пайдалану әдістері және бағыттарымен түсіндіріледі. Бұл әдіске шешімді қабылдау үшін белгілі бір ережелер мен шектеулер жиынтығы сәйкес келеді.

Тактика – нақты жағдайларда ирйылған мақсаттарға жету үшін нақты әдістер мен тәсілдер. Басқару тактикасының міндеті ең оптималды шешім және берілген шаруашылық жағдайда оптималды басқару әдістері мен тәсілдерін таңдау болып табылады.

Тәуекел менеджменті басқару жүйесі ретінде екі ішкіжүйеден тұрады: басқарылатын ішкіжүйе (басқару объектісі) және басқаратын ішкіжүйе (басқару субъектісі).

Тәуекел менеджментінде басқару объектісі болып капиталдың тәуекелді салымы және тәуекелді өткізу процессінде шаруашылық жүргізуші субъектілері арасындағы экономикалық қатынастар табылады. Бұл экономикалық қатынастарға сақтанушы мен сақтандырушы арасындағы, несие алушы мен несие беруші, кәсіпкерлер (серіктестер, бәсекелестер) арасындағы қатынастар жатады және т.с.с.

Тәуекел менеджментінің басқару субъектісі – түрлі басқарушылық істің әдістері мен тәсілдері арқылы басқару объектінің мақсаттылық бағытты

қызмет етуін жүзеге асыратын арнайы адамдар тобы (қаржы менеджері, сақтандыру маманы, актификатор, актуарий, андеррайтер және т.б.).

Субъектінің басқару объектісіне әсер еті процесі, яғни басқару процесі басқаратын және басқарылатын ішкіжүйе арасында белгілі бір ақпаратты айналдыру жағдайында жүзеге асырылады. Басқару процесі оның нақты мазмұнынан тәуелсіз ақпараттарды алу, беру және қолдануды ұсынады. Тәуекел менеджментінде белгілі жағдайларда сенімді және жеткілікті ақпараттарды алу маңызды орын алады, себебі тәуекел жағдайында қызмет ету бойынша нақты шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Тәуекел менеджментінің қызмет етуінде ақпараттық қамтамасыз ету ақпараттың түрлі типтерінен тұрады: статистикалық, экономикалық, коммерциялық, қаржылық және т.б.

Бұл ақпарат белгілі бір интуитивтілік туралы сақтық жағдайдың тауарларға және капиталға сұраныстың бар-жоқтығы және сұраныс көлемі, өздерінің клиенттері, серіктестері, бәсекелестерінің қаржылық тұрақтылығы және төлемқабілеттілігі, бағалар, бәлемдер және тарифтер, сонымен қатар сақтандырушылар шарттары жөнінде, дисконттар және пайыздар туралы мәліметтерден тұрады [3,786].

Кез келген шешім ақпаратқа негізделеді. Ақпараттың сапасы өте маңызды. Ақпарат қаншалықты ауырған болса, соншалықты шешім анықты емес болады. Ақпарат сапасы оны алған кезде бағалануы тиіс. Ақпарат жылдам ескіреді, сондықтан ол жедел қолданылуы қажет.

Тәуекел менеджменті белгілі бір қызметтер атқарады.

Тәуекел менеджментінің қызметтерінің екі типі бар:

- басқару объектісінің қызметтері;
- басқару субъектісінің қызметтері.

Тәуекел менеджментінде басқару объектісінің қызметтеріне келесілерді ұйымдастыру жатады:

- тәуекелді шешу;
- тәуекелді капитал салымдарын;

- тәуекел мөлшерін төмендету бойынша жұмыстарын;
- тәуекелді сақтандыруды; шаруашылық процесс субъектілері арасында экономикалық байланыстар мен қатынастарды.

Тәуекел менеджментінің басқару субъектінің қызметтеріне келесілер жатады:

- болжамдау;
- ұйымдастыру;
- координациялау;
- инсталандыру;
- бақылау.

Тәуекел менеджментіндегі болжамдау объектінің толықтай немесе оның бөлшектерінің қаржылық жағдайын келешекте өзгерістерін қалыптастырумен түсіндіріледі. Болжамдау – белгілі жағдайды алдын ала көру.

Болжамдау жасалған болжамдарды тәжірибеде бұлжытпай жүзеге асыру міндетті емес. Болжамдау ерекшелігі бағытталған беталыстар негізінде басқару объектісінің қаржылық жағдайын дамуының түрлерін анықтайтын қаржылық көрсеткіштерді құрудың балалалылық (альтернативтілік) болып табылады. Тәуекел динамикасында болжамдау өзгеріс беталысын expertтік бағалау есебімен өткенді болашаққа экстраполяциялау негізінде де, өзгерісті тікелей елестете көру негізінде де жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл өзгерістер күтпеген кезде болуы мүмкін. Бұл өзгерістерді алдын ала елестете көру негізінде басқару менеджердің нарықтық механизм бойынша сезгіштік болуын және жедел шешім қолдануды талап етеді.

Тәуекел менеджментінде ұйымдастыру белгілі бір ережелер мен процедуралардың негізінде тәуекелді капитал салымының бағдарламасын өткізетін адамдардың бірігуімен түсіндіріледі. Бұл ережелер мен процедураларға басқару органдарын құру, басқару аппаратының құрылымын қалыптастыру, басқарушылық бөлімшелердің арасында арабайланысты бекіту, нормалар, нормативтер, әдістемелерді жасау және т.с.с.

Тәуекел менеджментінде реттеу арқылы берілген параметрлерден ауытқу жағдайында басқару объектісінің тұрақтылық жағдайына жеткізіске асырылады. Реттеу ең алдымен туындаған ауытқуларды жою бойынша жасалып жатқан шараларды қамтиды.

Тәуекел менеджментінде координациялау тәуекелді басқару жүйесінің барлық буындарының, басқару аппараты және мамандардың барлығының жұмысының келушілігімен түсіндіріледі.

Координациялау басқару объектісінің, басқару субъектісінің, басқару аппаратының және бөлек жұмысшының бірлігін қамтамасыз етеді.

Тәуекел менеджментінде ынталандыру қаржы менеджерлерін, басқа мамандарды өз еңбектерінің нәтижесіне қызығушылықпен түсіндіріледі.

Тәуекел менеджментіндегі бақылау тәуекел деңгейін төмендету бойынша жұмысты ұйымдастыруды тексерумен түсіндіріледі. Бақылау арқылы тәуекелді капитал салымының табыстылығы, пайда мен тәуекелдің арақатынасы туралы, қызмет етудің бағытталған бағдарламасына іске асыру деңгейі туралы ақпарат жиналады. Осы ақпарат негізінде қаржылық бағдарламаларға, қаржылық жұмысты ұйымдастыруда, тәуекел менеджментін ұйымдастыруда өзгерістер енгізіледі.

Тәуекел деңгейін төмендету бойынша шаралар нәтижесін талдауды ұсынады.

1.4. Қаржылық тәуекелді төмендету тәсілдері

Қаржы тәуекелдері түрлі әдістер мен тәсілдер көмегімен шешіледі. Қаржы тәуекелдерін шешу құралдары болып олардан қашу, ұстап қалу, беріп жіберу, деңгейін төмендету.

Тәуекелден қашу тәуекелмен байланысты шарадан жаң ауытқумен түсіріледі. Алайда кәсіпкер үшін көбінесе тәуекелден қашу пайда алу мүмкіндігін қолданбауды білдіреді. Тәуекелді ұстап қалу – тәуекелді инвестордың жауаптылығына қалтыру. Сонымен, инвестар венчурлік капиталды сала отырып, венчурлік капиталдың мүмкін болатын жоғалтуларын меншікті қаражаттары есебінен өтей алатынын алдын ала ескереді. Тәуекелді беріп жіберу инвестор тәуекел жауаптылығын басқа біреуге, мысалы сақтандыру қоғамына, беріп жіберумен түсіріледі. Бұл жағдайда тәуекелді беріп жіберу қаржы тәуекелін сақтандыру жолымен жасалды. Тәуекел деңгейін төмендету – жоғалтулар иктенпалдылығын және көлемін қысқарту.

Қаржы тәуекелін шешуде нақты құралдарды тандауда инвестор келесі принциптерге сүйенуі тиіс:

- меншікті капитал мүмкіндігінше ғана тәуекел етуге болады;
- тәуекелдің соңын ойлау керек;
- аз көрсө үшін көптен тәуекел етуге болмайды.

Бірінші принципке сүйенуде инвестор капитал салымын жасаудан бұрын тиіс:

- Берілген тәуекел бойынша мүмкін болатын шығыстар көлемін максималды түрде анықтау;
- оларды (шығыстарды) капитал салымның көлемімен салыстыру;
- оларды (шығыстарды) барлық меншікті қаржы ресурстармен салыстырып, инвесторды банкроттыққа әкелмей ме екенін анықтау.

Капитал салым бойынша шығыстар көлемі капитал көлеміне тең, не одан кіші, не үлкен болуы мүмкін.

Портфельді инвестиция кезінде, яғни екінші ретті нарықта сатуға болатын бағалы қағаздарды сатып алған кезде шығыс көлемі әдетте шығыстанатын капитал көлемінен аз. Инвестордың өзіндік қаржылық

ресурстардың көлемі және максималды мүмкін болатын шығыстар көлемінің арақатынасы банкроттыққа апаратын тәуекел деңгейі. Ол тәуекел коэффициентімен өлшенеді:

$$K_p = Y / C$$

мұндағы K_p – тәуекел коэффициенті;

Y – максималды мүмкін болатын шығыс сомасы;

C – нақты түскен қаражаттар есебімен өзіндік қаржылық ресурстар көлемі.

Екінші принципке сүйену инвестор шығыстың максималды мүмкін болатын көлемін біте отырып, оның тәуекелдің ықтималдылығы қандай екенін анықтауды және тәуекелден (яғни шарадан) бас тарту, тәуекелді өз жауаптылығына алу немесе тәуекелді басқа тұлғаның жауаптылығына беру шешімін қабылдауды талап етеді.

Үшінші принциптің қызмет етуі қаржы тәуекелін әсіресе беріп жіберуде көрінеді. Бұл жағдайда инвестор сақтандыру сомасы мен сақтандыру сыйақы өзіне жағымды арақатынасын анықтау тиіс. Сақтандыру сыйақысы немесе сақтандыру жарнасы – бұл сақтанушының сақтандырушыға сақтандыру тәуекелі үшін төлемі. Сақтандыру сомасы – материалдық құндылықтар (немесе сақтанушының азаматтық жауапкершілігі, өмірі және денсаулығы) сақтандырылған ақша сомасы. Егер шығыс көлемі сақтандыру сыйақысын үнемімен салыстырғанды үлкен болса, онда тәуекел ұсталынып қалуы тиіс емес, себебі инвестор тәуекелді өзіне алуға керек. Қаржы тәуекел деңгейін төмендеті үшін түрлі әдістер қолданылады:

- диверсификациялау;
- таңдау және тәуекелдер туралы қосымша ақпараттар алу;
- шектеу;
- сақтандыру;
- жабу;
- хеджирлеу және т.б.

Диверсификациялау өздерінің арасында тығыз байланысты түрлі салып объектілері арасында инвестицияланатын қаражаттарды орналастыру процесін білдіреді. Диверсификациялау принципіне клиенттерге өз акцияларын сатып, ал алған қаражаттарды нарықтан сатып алынатын және тұрақты орташа табыс әкелетін түрлі бағалы қағаздарға салатын инвестициялық қорлардың қызметіне негізделеді. Диверсификациялау түрлі қызметтер арасында капиталды орналастыру кезінде тәуекелдің бөлімінен қашуға мүмкіндік береді. Сонымен, инвестор бір акционерлік қоғам орнына бірнеше түрлі акционерлік қоғам N акцияларын сатып алу табыс ықтималдылығын N есеге көбейтеді және сәйкесінше тәуекел дәлгейін N есе төмендетеді.

Кейде инвестор нәтижелер анықталмаған және шектелген ақпараттар жағдайында шешім қабылдайды. Әрине, егер инвесторда толық ақпарат болса, ол сапалы болжам жасап, тәуекел дәлгейін төмендеті алатын еді. Бұл жағдай ақпаратты тауар ретінде көрсетеді. Ақпарат бағалы тауар болып табылады, ол үшін инвестор үлкен ақша төлеуге дайын, олай болса, ақпаратқа капитал салымы кәсіпкерліктің бір сферасы болып табылады. Толық ақпарат құны толық ақпарат бар кездегі бір нәрсенің күтілетін сатып алу құны мен ақпарат толық емес жағдайдағы күтілетін құн арасындағы қатынасы ретінде есептеледі. Егер болжам нақты болып шықпаса да, қаражаттарды перспективке өткізудің сапалы болжалымын қалтамасыз ететін сұраныс пен еткізу нарығын зерттеуге салған тиімді.

Шектеу – шығыстар, сатулар, несиелер және тағы басқалардың шекті сомасын бекіту. Шектеу тәуекел дәлгейін төмендетудің маңызды құралы болып табылады және шектеуді банктер қарыз беруде, овердрафт келісімшартына отырағанда; шаруашылық жүргізуші субъектілер тауарларды несиеге (несие карточкасы бойынша), жол чектері және ечронектер бойынша сату, инвесторлар капитал салымы сомасын анықтау кезінде қолданады [7,1816.].

Сақтандыру мәні – тәуелден қашу үшін инвестор табыстың бөлігінен бас тартуға, яғни тәуелді деңгейін көпте дәйім төмендету үшін төлеуге дайын. Егер сақтандыру құны мүмкін болатын шығысқа тең болса, онда тәуелдеме қарсы инвестор басынан кешу мүмкін көз көпте қаржылық жоғалтуларды толық өтеуді қамтамасыз ететіндей сақтана алады. Қаржы тәуелдерін сақтандыру оның деңгейін төмендету әдістерінің ең тараған түрі болып табылады. Сақтандыру – бұл ерекше қаржылық қатынастар. Бұл қатынастар үшін міндетті түрде екі жақ болуы қажет: сақтандырушы мен сақтанушы. Сақтандырушы сақтанушы төлемдері есебінен ақша қорын (сақтандыру немесе резервтік қор) құрады.

Сақтандыру үшін құрылып жатырған ақша қорының мақсатты бағыттылық сипаты тән, оның ресурстарын тек алдын ала келісілген жағдайлардағы жоғалтуларды өтеуге (көмек көрсету) жолдау; қатынастардың ықтималдылық сипаты, себебі сәйкес жағдай қашан болатыны, оның үшін қандай және қай сақтанушыға тиесілі болатыны алдын ала белгісіз; қаражаттардың қайтарымының, себебі бұл қаражаттар барлық сақтанушылар бойынша зияндарды өтеу төлеміне бағытталған.

Сақтандыру процесінде сақтандыру қорын құруда қатысушылар арасында қаражаттарды қайта бөлу жүргізіледі: бір немесе бірнеше сақтанушы жоғалтуларын өтеу жоғалтуларды барлығына бөлу жолымен жүргізіледі. Белгілі бір кезеңде төлем жасаған сақтанушылар саны өтеу алатын сақтанушылар санынан үлкен болады.

2. «Қазақтелеком» АҚ фирмалының қаржылық тәуекелін талдау

2.1. Кәсіпорын қызметін қаржылық талдау

Батыс Қазақстандық облыстық телекоммуникациялық басқарма «Қазақтелеком» акционерлік қоғамының фирмалы болып табылады.

«Қазақтелеком» АҚ Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес 1994 жылы 27 желтоқсанның ҚР Министрлер Кабинетінің «Қазақтелеком» ұлттық акционерлік қоғамын құру туралы» 1994 жылғы 17 маусым №666 Қаулысына сәйкес құрылып қызмет етеді.

Қоғам ҚР Барлық территориясы бойынша өз қызметін таратады, ол қоғамның жарғылық қорына берілетін фирмалардан тұрады. Фирмалар заңды тұлға болып табылмайды. Фирмалар акционерлер Кеңесімен бекітілетін фирмал туралы ереже негізінде өз қызметін атқарады.

Жалпы төлемді білетсіздік жағдайы және барлық кәсіпорындардың банкроттық іс әрекеттері және нақты қаржылық жағдайды бағалау қазіргі кезде маңызды орын алады. Мұндай бағалаудың басты критеріі кәсіпорынның төлемді білеттілік көрсеткіштері және өтімділік деңгейі болып табылады.

Кәсіпорын өтімділігін талдауға көшуден бұрын, актив, баланс, кәсіпорын өтімділігі не екенін анықтау қажет. Өтімділіктің екі концепциясы белгілі. Бірінші концепцияға сәйкес, өтімділік – бұл кәсіпорынның өзінің қысқа мерзімді міндеттемелерін төлей алуы. Келесі концепцияға сәйкес өтімділік – ағымдағы активтердің ақша қаражаттарына айналу дайындығы мен жылдамдығы. Кәсіпорынның өтімділік мәні өзімен бірге баланс өтімділігін ұсынады. Баланс өтімділігін талдау өтімділік деңгейі бойынша топтастырылған актив қаражаттары және өтеу мерзімі бойынша топтастырылған пассив міндеттемелерін салыстыруға негізделеді. Өтімділік қаражаттары мен міндеттерді сәйкестендіру мынадай көрсеткіштерді

есептеуге мүмкіндік береді. ағымдағы өтімділік пен перспективадағы өтімділік.

Ағымдағы өтімділік кәсіпорынның қарастырылатын уақыт ішінде төлемқабілеттілігі және төлемқабілетсіздігі туралы куәландырады және келесі формуламен есептеледі:

$$ТЛ = (A_1 + A_2) - (П_1 + П_2), \quad (1.1)$$

мұндағы ТЛ – ағымдағы өтімділік, A_1 және $П_1$ – актив және пассив бойынша сәйкес топтардың қорытындылары.

Перспективалық өтімділік – бұл болашақтағы түсімдер мен төлемдер негізінде болжау. Ол келесі формуламен есептеледі:

$$ПП = A_3 - П_3, \quad (1.2)$$

мұндағы ПП – перспективалық өтімділік, A_3 және $П_3$ – актив және пассив бойынша сәйкес топтардың қорытындылары 10,1346 %.

№1 кесте. «Қазақтелеком» АҚ финансының өтімділігін талдау

Активте	2004ж.	2005ж	Міндеттемелер	2004ж.	2005ж	Төлемдік артаюушылық(+). Жеткіліксіздік(-)	
						2004ж.	2005ж.
Р1	2	3	4	5	6	7	8
Ең өтімді активте	9841	1861	Жедел міндеттемеле	918120	90403	-908279	-
Р, A_1			Р, $П_1$		0		902189
Тез өтімді активте	151381	142034	Қысқа мерзімді міндеттемеле	0	0	+15138	+14203
Р, A_2			Р, $П_2$			1	4
Балу өтімді активте	119729	82793	Ұзақ мерзімді міндеттемеле	0	0	+11972	+82793
Р, A_3			Р, $П_3$			9	
Қысқа мерзімді өтімді активте	209928	227700	Тұрақты міндеттемеле	146211	15996	+63716	+67734
Р, A_4	1	2	Р, $П_4$	2	60	9	2

БАЛАН	238023	250369	БАЛАНС	238023	25036	-	-
С	2	0		2	90		

Баланс етімділігін талдау №1 аналитикалық кестеде көрсетілген. Абсолютті етімділік көрсеткіштері (1.1) және (1.2) формулалары арқылы есептеледі.

$$ПІ^{2004} = (9841 + 151381) - (9181120 + 0) = -756898 \text{ мың теңге}$$

$$ПІ^{2005} = (1861 + 142034) - (904030 + 0) = -760135 \text{ мың теңге}$$

$$ПІІ^{2004} = 119729 - 0 = 119729 \text{ мың теңге}$$

$$ПІІ^{2005} = 82793 - 0 = 82793 \text{ мың теңге.}$$

Есептеу нәтижелері кәсіпорынның есеп беру кезеңінің соңына активтер мен міндеттемелер бойынша ролдар нәтижелерін сәйкестендіру келесі нәтижелерді көрсетті: $A_1 < П_1$, $A_2 > П_2$, $A_3 > П_3$, $A_4 < П_4$. Осыған байланысты баланс етімділігін жақындықты деп атауға болады. Кезеңнің басы мен соңындағы ағымдағы етімділік көрсеткіштері төлемділік жеткіліксіздігін көрсетті, яғни қарастырылып отырған кезеңге жақын уақытта кәсіпорын өз міндеттемелерін төлеуде қиындыққа шалдығады, бірақ перспективалық етімділік көрсеткішінің өсімі болжалды төлемқабілеттілігінің артуын куәландырады, яғни болашақ ақшалай түсімдерге қарағанда кәсіпорын қаржылық қиындықтарға ұшырамайды. Нәтижесінде есеп беру кезеңінің соңында кәсіпорын жеделдігі жоғарылау міндеттемелерінің 0,2 % төлей алады, бұл қаржылық жағдайдың шектелгендігін көрсетеді.

Қаржылық жағдайды талдаудың басты міндеті кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын сипаттайтын көрсеткіштерді зерттеу болып табылады.

№2 кесте. «Қазақтелеком» АҚ филиалының 2004-2005 жылдардағы қаржылық тұрақтылығын бағалау, мың теңгемен

Көрсеткіш атауы	Көрсеткіш мәні		Өзгеріс	
	2004 ж.	2005ж.	Абсолюттік	%-бен
1. Өзіндік қаражаттар көздері	1462112	1599660	+137548	+9,41

2. Ұзақ мерзімді активтер	2103175	2279897	+176722	+8,4
3. Меншікті айналым қаражаттары	-641063	-680237	-39174	+6,11
4. Ұзақ мерзімді міндеттемелер	0	0	-	
5. Запастар мен шығыстарды құру үшін меншікті айналым қаражаттары және ұзақ мерзімді міндеттемелер болуы	-641063	-680237	-39174	+6,11
6. Қысқа мерзімді міндеттемелер	918120	904030	-14090	-1,53
7. Запастар мен шығыстардың құрылуының негізгі көздерінің жалпы көлемі	277057	223793	-53264	-19,22
8. Запастар мен шығыстар көлемі	115835	79698	-35937	-31,02
9. Запастар мен шығыстардың құрылуы үшін меншікті айналым қаражаттарының артықшылығы (жеткіліксіздігі)	-756898	-760135	-3237	+0,43
10. Запастар мен шығыстардың құрылуы үшін негізгі құралдардың артықшылығы (жеткіліксіздігі)	+161222	+143895	-17327	-10,75

«Қазақтелеком» АҚ фирмалының қаржылық тұрақтылығын жалпы бағалау №2 кестеде көрсетілген. Есептеу мәліметтері кезең басында кәсіпорынның қаржылық жағдайы тұрақты емес екенін көрсетеді. 2004 жылдың соңында қаржылық жағдайы нашарлаған және қаржылық тұрақсыздық жағдайды тұр. Бұл қорытынды келесілер негізінде жасалады:

- запастар мен шығыстар өзіндік айналым қаражаттарымен өтелмейді;
- кәсіпорын қаржылық жағдайының тұрақсыздығын ұстап тұрған басты себеп – запастар мен шығыстар өсімінен құрылу көздері өсімінің төмендеуі, пайда болу көздерінің жалпы көлемі 19,22%-ға төмендесе, запастар мен шығыстар құны 31,02% төмендеді.

№3 кесте. «Қазақтелеком» АҚ фирмалының 2004-2005 жылдардағы дебиторлық қарыздың талдауы

Бап атауы	01.01.05		01.01.04		Ауытқу(+,-)
	Сума, Мың тт	Үлес салмақ	Сума, мың тт	Үлес салмақ	

Алынуда тиісті шоттар	138051	91,19	1332342	93,18	-5709
Басқа дебиторлық қарыз	15330	8,81	9692	6,82	-3638
Барлығы	151381	100	142034	100	-9347

Дебиторлық қарыз кәсіпорын активтерінің негізгі бөлігі болып табылады. Дебиторлық қарыз жағдайын талдау №3 кестеде көрсетілген.

Кесте мәліметтері бойынша сатып алушылар мен тапсырыс берушілермен есеп айырусулар негізгі бөлікті құрайды. Сатып алушылар мен тапсырыс берушілердің қарыздары қарыздардың жалпы сомасынан 01.01.2004 жылға 91,19% және 01.01.2005 жылға 93,18% құрайды. Дебиторлық қарыздың 9347 теңгеге немесе 6,2% төмендеу қаржылық тұрақтылық есуін көрсетеді.

Кез келген кәсіпорынның қызмет ету тиімділігі қажетті табыс әмелу мүмкіндігіне тәуелді екені белгілі. Бұл мүмкіндікті бағалау рентабельділікті талдау арқылы жүргізіледі, ол келесі сұрақтарға жауап беруге көмек береді: алынған табыстар мен шығарылған шығыстар қаншалықты тұрақты; жүргізілген шығыстардың қаншалықты өндірістік; кәсіпорынға капитал салымының тиімділігі; кәсіпорынды басқару қаншалықты тиімді және т.б.

№4 кесте. «Қазақтелеком» АҚ физикалықтың 2004-2005 жылдардағы қаржылық нәтижелерінің динамикасы мен деңгейін талдау, мың теңгемен

Көрсеткіш	2004ж.	2005ж.	Абсолютті өзгеріс	Өсім қарқыны, %
1	2	3	4	5
1. Өткізуден түскен табыс	1937586	2120816	183230	9,46
2. Өткізілген өнімнің өзіндік құны	910665	998420	87755	9,64
3. Жалпы табыс	1026921	1122396	95475	9,3
4. Кезең шығыстары	172804	212703	39899	23,09
4.1. Жалпы және ұйымдаст.	159343	207803	48460	30,41
Шығындары				
4.2. %-ді төлеу шығындары	13461	4900	-8561	-63,6
5. Негізгі қызметтен табыс (шығыс)	854117	909693	55576	-6,51
6. Салық салудан бұрын қарағайым қызметтен	863314	917776	54462	6,31

табыс(шығыс)				
7.Табыс салығы	112663	-	-112663	-100
8. Салық салудан кейін қарапайым қызметтен табыс(шығыс)	730651	917776	167125	22,26
9. төтенше жағдайлардан табыс(шығыс)	-	-	-	-
10.таза табыс(шығыс)	730651	917776	167125	22,26
11.таза табысты дұрыстау	29718	37928	8210	27,63
12. дұрыстау есебімен таза табыс	780369	955704	175335	22,47

Ең алдымен, «Қазақтелеком» АҚ филиалының қаржылық нәтижелердің деңгейі мен динамикасын талдау жүргізіледі. (№4 кесте)

Талданған кезеңде өткізуден түскен табыс 9,46% өсті, яғни кәсіпорын қызметінің масштабы өсті. Өзіндік құны 9,46% өсті. Өнімнің өзіндік құны өсуінің қарқынды өткізуден түскен табыстардың қарқындылығы жоғары. Бұл кәсіпорында өндірісте шығыстарды өсіру бағытымен жүргенін көрсетеді.

Өткізуден түскен табыс өсімі нәтижесінде жалпы табыс 95475 теңгеге немесе 9,3% өсті. Сонымен қатар талданған кезеңде шығындар 23,09% өсті, оның ішінде жалпы және ұйымдастырушылық шығындары өсуі есебінен.

Негізгі қызметтен табыс 854117 теңгеден 909693 теңгеге немесе 6,5%-ға өсті. Талданған кезеңде кәсіпорында негізгі емес қызметтен табыс 12,11%-ға төмендеді. Осының нәтижесінде қарапайым қызмет табысынан салық салуға дейін 917776 теңге құрады, яғни 6,31%-ға өсті. Қарапайым қызметтен табыс салығын төлемеу себебінен салық салудан кейін 22,26%-ға өсті және 2004 жылы 730651 мың теңге және 2005 жылы 917776 мың теңге құрады.

Есеп беру кезеңінде төтенше жағдайлар бойынша шығыстар болмаған жағдайларынан таза табыс өзгеріссіз қалды, бірақ негізгі құралдарды қайта бағалау бөліміндегі таза табысты дұрыстау жүргізілді, оның нәтижесінде таза табыс кезең соңында 955704 мың теңге құрады және 22,47%-ға өсті.

№5 кесте. «Қазақтелеком» АҚ филиалының 2004-2005 жылдардағы рентабельділік көрсеткіштері

Көрсеткіш атауы	Есептеу	Көрсеткіш мәні		Өзгеріс мәні
		2004ж	2005ж	
1. Өнім рентабельділігі	(Таза табыс/өткізуден табыс)*100	40,28	43,06	+4,78
2. Жалпы рентабельділік	(салық салудан бұрын қарағайым қызметтен табыс/өткізуден түскен табыс)*100	44,56	43,27	-1,29
3. меншік капитал рентабельділігі	(таза табыс/меншікті капитал)*100	53,37	59,74	+6,37
4. Экономикалық рентабельділік	(таза табыс/Баланс)*100	32,79	38,17	+5,38
5. Қор рентабельділігі	(таза табыс/ұзақ мерзімді активтер)*100	37,1	41,92	+20,87
6. Негізгі қызмет рентабельділігі	(негізгі қызметтен табыс/өткізілген өнімнің өзіндік құны)*100	93,79	91,11	-2,68

Рентабельділік көрсеткіштерін талдау №5 кестеде көрсетілген.

«Қазақтелеком» АҚ филиалының рентабельділігін сипаттайтын көрсеткіштерді есептеу келесі тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді. Сонымен, таза табыс бойынша өнім рентабельділігін есептегенде, есеп беру кезінде әр бірлік бойынша өткізілген қызмет үшін 4,7% таза табыстың өсуі анықталды. Алайда, жалпы рентабельділік 1,29%-ға төмендеген.

Меншікті капитал рентабельділігін есептеу 2004 жылмен салыстырғанда 2005 жылы «Қазақтелеком» АҚ иелері салған әр ақшалай бірлік таза табысты 6,37%-ға көбірек тапқан.

Экономикалық рентабельділікті есептеу кезінде келесі анықталды: 2004 жылмен салыстырғанда 2004 жылы кәсіпорынға қаражаттарды табу кезіне тәуелсіз табыстың ақшалай бірлігін алу үшін ақшалай қаражаттар 5,38%-ға көбірек қажет.

Қор рентабельділігін есептеу кезінде анықталатын негізгі құралдар мен басқа да ұзақ мерзімді активтерді пайдалану тиімділігі 20,87%-ға өсті.

Негізгі қызмет рентабелділігін есептеу өткізуден табыстың төмендеуін көрсетті, 1 теңге шығысқа келетін 2004 жылмен салыстырғанда 2,68%-ға төмен.

Өткізілген талдау негізінде кәсіпорын қызметінің жағымды және жағымсыз жақтарын көрсетуге болады.

«Қазақтелеком» АҚ филиалының қызметінің жағымды жақтары келесілер болып табылады:

- жұмыс тәжірибесі үлкен мамандардың жоғары дәрежелілігі;
- негізгі өнімді өндіру және өткізу процесінің ұйымдастырылуының;
- өндірілетін өнімнің жоғары сапасы;
- кәсіпорынның қаржы шаруашылық қызметін әрқашан жетілдіру.

Кәсіпорын қызметінің жағымсыз жағы:

- ұзақ мерзімді активтердің жоғары үдемелі салмағы және оның сомасының өсуі кәсіпорынның меншік қаражаттарын ағымдағы активтерге емес, айналымнан тыс активтерге салатынын куеландырады.

2.2. Кәсіпорындағы қаржы төуекелін басқару жүйесін талдау

Тәуекелді бағалау тәуекелді басқарудың жалпы жүйесінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Ол тәуекел көлемін (деңгейін) сапалық не саналық әдіспен анықтау процесін білдіреді.

Тәуекелді сандық бағалау нақты шешімдерді алу мүмкіндігін береді. Алайда сандық бағалауды жүргізу ол үшін сәйкес келетін алғашқы ақпаратты алумен байланысты көптеген қиындықтар кездеседі. Қазақстанда ақпараттық қызмет нарығы дамымағандықтан, көбіне фактикалық ақпараттарды алу қиын. Ақпараттардың уақыттың жеткіліксіздігімен, кейде қажетті мәліметтердің байланысты бұл қиындықтар себебінен кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау негізінде тәуекелді қатысты бағалау ерекше қиыншылықты тудырады. Бұл фирма иесі кәсіпкер, сонымен қатар оның серіктестері үшін тәуекелді бағалаудың ең қолайлы әдістердің бірі болып табылады.

«Қазақтелеком» АҚ фискальының тәуекелдерін бағалау қаржылық есептілік негізінде жүргізіледі. №6 кестеде «Қазақтелеком» АҚ фискальының 2004-2005 жылдардағы қаржы-шаруашылық қызметіне экспресс-талдау көрсетілген, оның негізінде берілген кәсіпорынның тәуекелді басқару жүйесін талдау жүргізіледі.

№6 кесте. «Қазақтелеком» АҚ фискальының 2004-2005 жылдардағы қаржы-шаруашылық қызметін экспресс-талдау

Көрсеткіш атауы	Есептеу әдісі	Нормативті мәні	Көрсеткіш мәні		Өзгеріс	
			2004ж.	2005ж.	Абсолютты	Пайыздық
1	2	3	4	5	6	7
		1. Мүліктік жағдайды бағалау				
1.1. Кәсіпорында бар	Баланс барлығы	-	2380232	2503690	+123458	+5,19

шаруашылық құралдар сомасы						
1.2. Негізгі құралдардың модернизация коэффициенті	есептелген амортизация/ негізгі капиталдың бастапқы құны	-	0,474	0,449	-0,025	-5,27
2. Өтімділікті бағалау						
2.1. Өзіндік айналым капитал көлемі	Меншік капитал+ ұзақ мерзімді міндеттемелер- ұзақ мерзімді активтер	-	-641063	-680237	-39174	+6,11
2.2. Абсолютті өтімділік коэффициенті	Ақшалай қаражаттар/ ағымдағы міндеттемелер	>0,2-0,7	0,01	0,002	-0,008	-80,00
2.3. Критикалық өтімділік коэффициенті	(ақшалай қаражаттар+ ұзақ мерзімді қаржылық инвестициялар + дебиторлық қарыз)/ ағымдағы міндеттемелер	≈1	0,18	0,16	-0,02	-11,11
2.4. Ағымдағы өтімділік коэффициенті	Ағымдағы активтер/ ағымдағы міндеттемелер	1,5-2	0,3	0,25	-0,05	-16,67
2.5. Зағастарды жабудағы меншік капитал үлесі	Меншікті айналым қаражаттары (ТМЗ+ ағымдағы кезең шығыстары)	≥0,1	-5,51	-8,41	-2,9	+52,63
3. Қаржылық тұрақтылықты бағалау						
3.1. Тәуелсіздік (автономия) коэффициенті	Меншік капитал/ шаруашылық қаражаттар барлығы	≥0,5	0,61	0,64	+0,03	+4,92

3.2. Меншік капиталдың еггілік коэффициенті	Меншік айналым қаражаттары/меншік капитал	~0,5	-0,44	-0,43	+0,01	-2,27	32
3.3. Қарыз және меншік капитал қатынасы коэффициенті	Қарыз капитал/меншік капитал	≤1	0,63	0,57	-0,06	-9,52	
3.4. Тұрақты қаржыландыру коэффициенті	(меншік капитал+ұзақ мерзімді міндеттемелер) / шаруашылық қаражаттар барлығы	>0,8	0,61	0,64	+0,03	+4,92	

4. Искрлік белсенділікті бағалау

4.1. Өткізуден түскен табыс		-	1937586	2120816	+183230	+9,48	
4.2. Салық салудан бұрын негізгі қызметтен табыс		-	863314	917776	+54462	+6,31	
4.3. Қорқайтармдылығы	Өткізуден түскен табыс/негізгі құралдардың орташа құны	-	0,92	0,93	+0,01	+1,09	
4.4. Дебиторлық қарыз айналымдылығы	Өткізуден түскен табыс/орташа дебиторлық қарыз	-	12,48	14,63	+2,15	17,23	
4.5. Қаражат айналымының ұзақтығы(күн)	360 күн/4.4 көрсеткіші	-	29	25	-4	-13,79	
4.6. Кредиторлық қарыз айналымдылығы ұзақтығы(күн)		-	363	326	-37	-10,19	

)							
4.7.			-	75	54	-21	-25,33
Операциялық цикл ұзақтығы							
		5. Рентабельділікті бағалау					
5.1. Таза табыс	-	-	780389	955704	+175335	+22,47	
5.2. Негізгі қызметтен табыс	-	-	854117	909693	+55576	+6,51	
5.3. Өнім рентабельділігі	Негізгі қызметтен табыс/Өткізуден түскен табыс	-	1,09	0,95	-0,14	-12,84	
5.4. Меншік капитал рентабельділігі	Таза табыс/меншік капитал	-	0,53	0,6	+0,07	+13,21	
5.5. Негізгі капитал рентабельділігі	Таза табыс/Баланс	-	0,33	0,38	+0,05	+15,15	

Кәсіпорынның мүлктік жағдайын бағалауда шаруашылық қаражаттардың сомасының көрсеткіші кәсіпорынның балансында көрсетілетін активтердің жалпы құндылық бағалауын көрсетеді. Активтердің құны 2004 жылмен салыстырғанда 2005 жылы 5,19%-ға өсті, ол кәсіпорынның мүлктік потенциалының өскенін көрсетеді. Модернизация коэффициентінің мәні (есептелген амортизацияның негізгі капиталдың бастапқы құнына қатынасы) 0,47-0,45 болса, оның нормативті мәні 0,3-0,5. Модернизация коэффициенті оптималды мән шегінде орналасқан. Ол кәсіпорын негізгі қорға салынған қаражаттарды өнімді түрде босатқанын білдіреді.

Кәсіпорынның өтімділігін талдау меншікті айналым капиталы көлемінің 6,11%-ға өсімі жағынды нәтижелер бермеді, себебі оның көлемі жағынсыз болып табылады және кезең аяғына 680237 мың теңге құрады, яғни

кәсіпорында жылдағы активтерді жабу кезі болып табылатын меншік капитал бөлігі жетіспейді. Абсолютті өтімділік көрсеткіші кезең Басына тек 0,01 теңге және кезең аяғына тек 0,002 теңге жылдағы міндеттемелер ақша қаражат есебінен жедел өтелуі мүмкін екендігін көрсетеді. Критикалық өтімділік коэффициенті ағымдағы міндеттемелердің кезең Басына 18% және кезең аяғына 16% шоттардағы қаражат және де есептесуден түсімдер есебінен жедел өтелу мүмкіндігін көрсетеді. Ағымдағы өтімділік көрсеткіші активтердің өтімділігінің жалпы баға беріп, 2004 жылмен салыстырғанда 2005 жылы ағымдағы міндеттемелердің бір теңгесіне 16,67% төмен екенін көрсетеді. Запастарды өтеуде меншікті айналым капиталының үлесін есептеу динамикада 2,9 пунктіне мәннің төмендегенін көрсетеді, бұл – меншікті айналым капиталымен өтелетін запастар құнының бөлігінің төмендеуі, бұл жақсы беталыс емес, себебі кезең басында бұл үлес жағылсыз болды және 5,51 пунктіні құрады.

Кәсіпорын қаражаттарының тәуелсіздік (автономия) коэффициенті кәсіпорын иелерінің қаражаттардың жалпы сомасындағы қызметке авансталатын меншік үлесін сипаттайды. Қаржылық автономия коэффициентін есептеу қаржыландыру көздерінің жалпы сомасындағы меншікті қаражаттар үлесі 4,92% екенін көрсетеді. Бұл кәсіпорынның сыртқы инвесторлардан тәуелділігінің төмендеуін көрсетеді, бұл жақсы беталыс, нормативті мәнге де сәйкес келеді.

Меншік капиталдың елтілік (маневренность) коэффициенті меншік капиталдың қай бөлігі ағымдағы қызметті қаржыландыру үшін қолданылатынын, яғни қай бөлігі айналым қаражаттарына салынған, қай бөлігі капиталданғаннан көрсетеді. Меншік капиталдың маневренность коэффициенті есеп беру кезеңінде 2,27% төмендеді.

Қарыздық және меншікті капитал қатынасының көрсеткіші 9,52%-ға төмендеуі кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының артуын және кәсіпорынның кредиторлардан тәуелділігінің төмендеуін куәландырады.

Экспресс-талдау негізінде «Қазақтелеком» АҚ фирмалының тәуекелін талдауды жалпы келесідей сипаттауға болады: қаржылық жағдай тұрақты, бірақ өтімділік пен төлемқабілеттілікті жоғарылату бойынша іс-шаралар жүргізу қажет. Тәуекелділік облысы минималды тәуекелділік облысына сәйкес келеді.

3. Тәуекелді басқару жүйесін жетілдіру

Тәуекелділік жағдайында шешімдер қабылдау кезінде қолданылатын нақты әдістер мен тәсілдер кәсіпорынның қызметі түріне, қойылған мақсаттар жету стратегиясына тәуелді болады. Сонымен бірге тәуекелді басқару теориясы мен практикасымен тәуекелді талдау барысында басшылыққа алынатын негізқалаушы принциптер орнатылған. Біріншіден, меншік капиталдың мөлшерінің мүмкіндігінше тәуекел етуге болады, екіншіден, азшылық үшін кепілділікпен тәуекелге баруға болмайды.

Тәуекелдерді талдаудан кейін осы тәуекелдерді басқару әдістерін талдау қажет. Әрине бұл процестің ажырамас бөлігі болып сақтандыру табылады. Сақтандырудан басқа тәуекелден қашу немесе оны өзіне алу, шектеу, кеджірлеу, сараптау, тәуекелдерді бөлу, қаражаттарды резервтеу, тәуекелдер бойынша мүмкін болатын қаржылық жоғалтуларды айыппұл санкциялар жүйесі есебінен өтеу, кепілдік және т.б. сияқты тәуекелдерді басқару әдістері қолданылады.

Тәуекелді төмендету – тәуекелді жағдайдың болу ықтималдылығын және мүмкін жоғалтулар көлемін азайту. Тәуекелді басқару әдісін таңдау кезінде тәуекел түрі бойынша максималды мүмкін болатын шығысты есептеу, оны тәуекелге ұшырауы мүмкін капитал көлемімен сәйкестендіріп, барлық мүмкін шығысты меншікті қаржылық ресурстар көлемімен салыстыру қажет.

Тәуекелді басқару жүйесінің қызметін тиімді жүргізу кәсіпорынды басқару жүйесінде құрылымдық бөлімше – тәуекелді басқару бөлімшесін құруды қарастырады. Бұл бөлімше міндетті түрде тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасын жасауы керек.

Кәсіпорын деңгейінде оқандай бағдарлама жасау кәсіпорынның қызметі мен құрылымының негізгі элементі ішкі және сыртқы тәуекелдерден қорғаныштылық және жоғары тұрақтылықты кепілдендіретін тәуекелдерді басқаруды қамтамасыз ету тиіс. Тәуекелдер кәсіпорын қызметтерінің түрлі жақтарына әсер етеді және ол жағымсыз сипаттамаға ие болады. Жағдайды тұрақтандыру бойынша жұмыстар тәуекелдерді басқарудан бастау қажет, яғни тәуекелмен байланысты қаржылық жоғалтуларды төмендетуге

бағытталған кәсіпорын үшін экономикалық қолайлы ұсыныстар мен шаралар енгізіліп, жасалып тиіс.

Кәсіпорынның тәуекелді басқару бөлімшесі бірнеше топтардан тұруы қажет. Бөлімшенің құрамына кіретін әр топқа ішінде білім деңгейі әртүрлі мамандар болу керек: ең алдымен - анти-тәуекелділік басқарушы, маркетинг бойынша маман, қаржы маманы, персоналды басқару бойынша, жоспарлы-экономикалық жұмыс бойынша, өндіріс бойынша маман.

Кәсіпорынның басқармасы тәуекелді басқару мәселелерін шешуде басты орын алады, өйткені ол тәуекелді төмендету бойынша шаралар бағдарламасын бекітеді, критикалық жағдайларда оларды өткізу шешімдерін қабылдайды, анти-тәуекелділік бағдарламамен бірге сыналқты шешімдер қабылдайды.

Тәуекелді басқару бойынша шараларды тікелей өткізу кәсіпорынның негізгі өндірісінің және басқарушылық бөлімшелерінің қызметіне қайшы келеді, олардың есеп беру көрсеткіштеріне жағымсыз әсерін тигізеді, себебі бұл шаралар жедел табыс әкелмейтін шығыстарды талап етеді.

Сондықтан тәуекелді басқару бойынша соңғы шешімдерді кәсіпорынның басқару органдарының ең жоғарғы органы қабылдағаны үлкен маңыздылықты келенеді.

Қаржылық тәуекелмен байланысты мүлкін жоғалтуларды төмендетуде қызметшілік тудыратын кез келген кәсіпорын өзі үшін келесі мәселелерді шешу қажет:

- қаржылық тәуекелмен байланысты мүлкін жоғалтуларды бағалау;
- фирма белгілі бір тәуекелдерді өзінде қалтырма, және олар бойынша өзі жауапты бола ма, не олар бойынша жауапты басқа субъектілерге беретіндігі туралы шешім қабылдауы тиіс;
- негізгі мақсаты мүлкін жоғалтуларды төмендету болып табылатын тәуекелдерді басқару бағдарламасын жасау қажет.

Бұл міндеттерді тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасын жасау негізінде мүмкін. Анти-тәуекелдік менеджерде тәуекелді басқару бойынша дұрыс шешім қабылдау үшін барлық қажетті ақпараттар болуы тиіс.

Тәуекелді басқару мақсаттары мен міндеттері.

Тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың кез келген арнайы бағдарламасын жасаудың мақсаты кәсіпорынның тәуекелділік жағдайларында сәтті қызмет етуді қамтамасыз ету болып табылады.

Қаржылық тәуекелмен байланысты қаржылық жоғалтуларды төмендету мәселесін шешу мысалға келесідей жүргізілуі мүмкін: бар тәуекелді жою, мүмкін тәуекелдің алдын алу, мүмкін болатын зиянның тікелей алдын алу, мүмкін болатын зиянның жаңама алдын алу.

Мұндай бағдарламаны талдауда тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасының мазмұны мен мақсаттары анықталады.

Қаржылық тәуекелді басқару принциптері. Тәуекелді басқарудың мақсаттары мен міндеттерін жүзеге асыру менеджерге фирма тәуекелдерін басқару принциптерін нақтылауды талап етеді.

Менеджер тәуекелді басқару бойынша мақсатты шаралардың арнайы бағдарламасын жасауда негізге алатын принциптер кәсіпорынның стратегиясымен анықталады. Егер кәсіпорын өзінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге негізделсе, онда бағдарлама жасаушы жұмыс негізіне алатын сәйкесінше принциптері қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ететін тәуекелді басқару әдісін таңдауды ұсынады. Мұндай нақты принцип мысалы компанияның барлық тәуекелдерді сыртқы ортаға шығаруға бағытталу принципін болып табылады.

Фирманың тиімді дамуы үшін тәуекелдерді басқарудың міндетін түрде келесі принципін сақтауы тиіс: фирма қызметін сыртқы орта талаптарымен сәйкестендіру, оның ішінде берілген кәсіпорын үшін сыртқы тәуекел – менеджментінің талаптарына сәйкес келу.

Тәуекелді басқару функцияларының мәні пендік сипатты кәленбейтіндіктен, олар коммерциялық кәсіпорындардың интегралдық құндылықтарын сақтауға бағытталғандықтан, бұл функцияларды орындау фирма бөлімшелерінің және тәуекелді басқару қызметкерлерінің біріккен күштерімен жүзеге асырылады. Тәуекелді басқару жүйесін орнату үшін біріншіден, мамандарды дайындау қажет, екіншіден, әрдайым біріккен тренингтер жүргізілуі тиіс.

Қорытынды

Берілген курстық жұмыста қаржылық тәуекелді басқару мәселесі қарастырылған. Курстық жұмыстың қойылған мақсаты орындалды. Соңғы қаржылық тәуекелді басқару бойынша жан-жақты теориялық зерттеулер жүргізіліп, «Қазақтелеком» АҚ филиалының қаржылық жағдайына талдау, тәуекелді бағалау, оларды басқару, кәсіпорында тәуекелді басқару жүйесін жетілдіру бойынша шаралар ұсынылды.

Жұмыстың теориялық бөлімінде тәуекел мәні және түрлері, тәуекелді бағалау әдістері зерттелді. Сонымен қатар тәуекел менеджментінің мазмұны ашылып, қаржылық тәуекелді төмендету тәсілдері ұсынылған.

Жұмыстың талдау бөлімінде «Қазақтелеком» АҚ филиалының бухгалтерлік баланс негізінде қаржылық жағдайы талданып, бағдау негізінде тәуекелдерді басқару жүйесіне баға берілді. Жалпы қорыта келгенде, бұл кәсіпорынның тәуекел облысы минималды тәуекел облысына сәйкес келді. Жұмыстың соңғы бөлімінде қаржылық тәуекелдерді басқару жүйесін жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген. Мысалы ұсыныстар ішінде кәсіпорында тәуекелдерді басқару бөлімшесін құру, оның құрылымында мамандар тізімі берілген.

Сонымен, тәуекелдерді басқару ролінің маңыздылығын нығайту және оны маманды қызмет сферасына шығару бүгінгі таңда қазақстандық экономиканың тұрақты дамуына жетудің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Қолданылған әдбиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі
2. Балабанов И.Т. Риск-менеджмент. – М.: Финансы и статистика, 1995.
3. Бланк И.А. Стратегия и тактика управления финансами. – Киев: ИТЕМ/ІІІ АДЕФ-Украина, 1996.
4. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами. – М.: Финансы и статистика, 1996.
5. Вишняков Я. Д., Колосов А. В., Шемякин В. Л. Оценка и анализ финансовых рисков предприятия в условиях враждебной окружающей среды бизнеса // Менеджмент в России и за рубежом – 2000 г. №3, с. 15-17.
6. Глухов В.В., Бахромов Ю.М. Финансовый менеджмент. – СПб.: Специальная литература, 1995.
7. Грабовой П. Г. . Риск в современном бизнесе. – М.: Аланс, 1994. - 240с
8. Градов А. П. и др. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой. – СПб.: Специальная литература -1996. -510с.
9. Лагуста М.Г., Шаршужова Л.Г. Риски в предпринимательской деятельности. – М.: Финансы и статистика, 1998.
10. Станиславчик Е. Н. Риск-менеджмент на предприятии. Теория и практика. М.: «Ось-89», 2002. – 80 с.
11. Столярова Е.С. Финансовый менеджмент. Российская практика. – М.: Перспектива, 1995.
12. Чернова Г. В. Практика управления рисками на уровне предприятия. – СПб: Питер, 2000. – 196с
13. Шеремет А.Д., Сайфуллин Р.С. Методика финансового анализа. М.: ИНФРА, 1998.
14. <http://www.telecom.kz/>
15. <http://www.zona.kz/>

Қосымша

«Қазақтелеком» АҚ филиалының 2004-2005 жылдардағы Бюджеттерілік
Балансы.

Бал атауы	01.01.2004ж.	01.01.2005ж.
Активтер	2	3
1		
ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ АКТИВТЕР:		
Материалды емес активтер	51	100
Негізгі құралдар:	3147215	3838334
Жер	8792	8421
Құрылыстар мен ғимараттар	1040634	1172572
Машиналар мен жабдықтар	1978982	2498416
Көлік құралдары	83743	105332
Басқа негізгі құралдар	35064	53893
Негізгі құралдар амортизациясы	1490461	1724930
Аяқталмаған құрылыс	442476	163498
Дебиторлық қарыз	3894	2895
Қызметкерлердің және басқа тұлғалардың қарызы	3894	2166
Басқа дебиторлық қарыз		729
ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ АКТИВТЕР БАРЛЫҒЫ	2103175	2279897
АҒЫМДАҒЫ АКТИВТЕР:		
Тауарлы-материалдық запастар	115835	79898
Материалдар	112353	77245
Тауарлар	3482	2653
Дебиторлық қарыз	151381	142034
Авансталған төлемдер	9403	4801
Болашақтағы шығындар	611	991
Алуға тиісті шоттар	138051	132342
Қызметкерлердің және басқа тұлғалардың қарызы	1639	2135
Басқа дебиторлық қарыз	1677	1765
Ақша қаражаттары	9841	1861
Ағымдағы активтер барлығы	277057	223793
Баланс	2380232	2503690
Меншік капитал және міндеттемелер		
Меншікті капитал		
Жарғылық капитал	395059	395059
Төленбеген капитал	286684	248897
Бөліндеген табыс (шығыс), оның ішінде:	780369	955704
Есеп беру жылына		955704
Меншікті капитал барлығы	1462112	1599660
Ағымдағы міндеттемелер:		
Қысқа мерзімді несиелер	0	0
Нескелік қарыз	918120	904030

Төленуге тиіс шоттар мен чексельдер	15955	11114
Алынған аванстар	25901	22519
Салықтар бойынша қарыз	13198	10120
Негізгі және оның филиалдары арасындағы ішкі топтық қарыздар	813262	828736
Басқа дебиторлық қарыздар	13135	5280
Төленуге тиіс шығыстар	31897	29261
Болашақтағы табыстар	4772	
АҒЫМДАҒЫ МІНДЕТТЕМЕЛЕР БАРЛЫҒЫ	918120	904030
БАЛАНС	2380232	2503690